

УДК 159.9

Ткаченко Ніна Володимирівна

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної психології і психології управління факультету психології

Дніпропетровського національного університету імені О. Гончара

ORCID 0000–0001–5232–4339

Каракаш Юліана Володимирівна

студентка факультету психології

Дніпропетровського національного університету імені О. Гончара

yuliana.karakash.94@mail.ru

ORCID 0000–0002–7499–4154

**МОТИВАЦІЯ ЯК ФАКТОР УСПІШНОСТІ В УЧБОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
СТАРШОКЛАСНИКІВ**

В статті розглядається особливість мотивації в досягненні успіху в учбовій діяльності старшокласників. Висвітлено роль мотивів у професійному самовизначенні. Теоретично розглянута роль вчителя та батьків у формуванні мотивації учбової діяльності. Розглянуто історичний вклад у розвиток понять мотивації та мотиву. Представлені результати емпіричного дослідження.

Ключові слова: мотивація, успіх, учбова діяльність, мотиви, старшокласники.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження полягає у тому, що мотивація відіграє одну з провідних ролей у процесі досягнення успіху, оскільки являє собою спонукання до дій та прийняття рішень. Мотивація — це чіткий образ того, чого особистість прагне досягти, тому даний аспект важливий тим, що його треба контролювати та навчитися тримати потрібний фокус для досягнення поставленої мети.

Мотивація починає свій прояв та ріст значущості у шкільні роки. Дитина ставить перед собою мету (наприклад: гарно вчитися, або покращити знання в якійсь певній науці) та отримує один з двох результатів: досягнення мети, тобто успіх; зазнає поразки, тобто невдачі. Кожен з результатів несе певну інформацію про те, скільки дитина доклала сил, щоб досягти мети та чи був її мотив сильною рушійною силою. У старших класах підліток стоїть на межі вибору подальшого життя. В цей період мотивація як ніколи важлива, тому що є велике коло цілей, яких треба досягнути в короткі строки. Якщо в цьому віці підліток навчився правильно мотивувати себе та тримати певний курс, тоді досягнення успіху стане більш швидким та точним, та при цьому буде витрачено менше сил.

Успіх в учбовій діяльності є результатом добре розвиненої мотивації, коли школяр вміє концентруватися на обраній меті. Успіх — явище, яке важко передбачити, але якщо знати його складові, то на його досягнення можна вплинути. Власне це й обрано основною проблемою даного дослідження, що визначає його актуальність як у загальнопсихологічному, так і у прикладному аспектах.

Мета статті: теоретично та емпірично дослідити взаємозв'язок між отриманими високими академічними балами старшокласників та мотивацією до учбової діяльності.

Була запропонована концептуальна гіпотеза про те, що існують певні мотиваційні фактори, пов'язані з успішністю в учбовій діяльності старшокласників. Також були запропоновані емпіричні гіпотези:

1. Якщо досліджувані мають високі оцінки, то їхня мотивація направлена на досягання успіхів в учбовій діяльності.

2. Якщо старшокласники характеризуються високими пізнавальними мотивами, то їх результати в навчальній діяльності будуть високими, на відміну від старшокласників, що не характеризуються такими мотивами.

3. Якщо старшокласники характеризуються високими соціальними мотивами, то їх результати в навчальній діяльності будуть високими, на відміну від старшокласників, що не характеризуються такими мотивами.

Були використані наступні методи дослідження: *теоретичні*: аналіз наукової літератури за темою дослідження; методи логіко-психологічного аналізу (класифікація, систематизація, порівняння, узагальнення) — для розкриття психологічного змісту мотивації як фактора успішності в учбовій діяльності старшокласників; *емпіричні*: особистісний опитувальник Т. Елерса — для діагностики мотиваційної спрямованості особистості на досягнення успіху; особистісний опитувальник І. С. Домбровської — для визначення рівня і типу мотивації навчальної діяльності; для порівняння та встановлення зв'язку між мотивацією на успіх та мотивацією учбової діяльності були взяті середні значення за академічними балами з таких дисциплін: українська мова, математика, історія України, іноземна мова. Ці предмети є основними та передбачають, що старшокласник з високим рівнем мотивації повинен ними володіти.

Отримані в ході дослідження дані оброблялися методами математичної статистики (критерій р Спірмена) з наступною якісною інтерпретацією та змістовним узагальненням даних.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять теоретичні відомості про поняття мотиваційних регуляторів життєвого шляху людини (А. Г. Маслоу, Х. Хекхаузен, К. Роджерс, Р. Фрейджер), проблеми мотиваційної діяльності (С. Л. Рубінштейн, О. М. Леонт'єв), мотивація навчання школярів старшого шкільного віку (Є. П. Ільїн, П. М. Якобсон, А. К. Маркова, С. Д. Максименко), мотивація як компонент успішності людини (Д. Рон, Д. Макклелланд, Р. Френкін).

Теоретична значущість роботи полягає у розширенні теоретичних знань про залежність успішності від мотивації, мотивації підлітка в учбовій діяльності, мотивування на успіх та невдачу.

Практична значущість роботи визначається в тому, що результати дослідження можуть бути використані: у практиці шкільного психолога, сімейного психолога, практичного психолога; у психокорекційній роботі, психотерапії, у психодіагностичній роботі, у психологічному консультуванні та у психопрофілактичній роботі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мотивація, за визнанням багатьох психологів, є стрижнем психології особистості, обумовлює особливості поведінки і діяльності особистості.

Розвиток пізнавальної мотивації розглядається такими вченими, як Б. П. Єсіпов, М. А. Данилов, М. М. Скаткін, І. Я. Лернер, М. І. Махмутов, Т. І. Шамова, В. І. Андреев, Л. О. Казанцева, О. І. Савенков. Пізнавальна активність досягає високого рівня за умови, якщо школярі будуть усвідомлювати себе суб'єктами діяльності і виконувати дії, спрямовані на вирішення проблемних ситуацій у сфері самовизначення [3–5].

Мотивація як структурна освіта розглядається В. І. Ковальовим, Л. І. Анциферовою як багатомимірне психічне утворення, що будується особистістю на основі рефлексивних процесів.

Розгляд мотивації як процесу можна зустріти в роботах Д. М. Узнадзе, С. Л. Рубінштейна. Згідно з С. Л. Рубінштейном, мотивація — це опосередкована процесом її відображення суб'єктивна детермінація поведінки людини світом, співвідношення внутрішніх і зовнішніх умов [13].

Важливу роль у мотивації старшокласника грає стиль поведінки педагога. Йому потрібно визначити домінуючі мотиви старшокласника, які спонукають його до дії, а також спрямованості особистості [3; 4].

Поведінка ж дорослого, особливо батьків, не завжди відрізняється коректністю відносно власної дитини, оскільки часто не враховується самостійність особистості у виборі і побудові освітньої траєкторії відповідно з її можливостями і здібностями [4].

Результати дослідження. На основі вивчених літературних джерел ми зробили висновок, що мотивація являє собою важливий компонент навчальної діяльності старшокласника та сприяє його успішності у досягненні поставленої мети. В нашому дослідженні в якості *концептуальної гіпотези* ми припустили, що існують певні мотиваційні фактори, пов'язані з успішністю в учбовій діяльності старшокласників.

Для досягнення поставленої мети та перевірки гіпотез було сформовано вибірку досліджуваних: учні 11-го класу СЗШ № 75, м. Дніпро, 30 осіб віком від 16 до 17 років.

На першому етапі нашого дослідження ми намагалися дослідити особливості взаємозв'язку між мотивацією та академічним балом старшокласників. Отримані нами результати свідчать про наявність статистично значимого зв'язку між мотивацією на досягнення успіху та високим/середнім академічним балом старшокласників (таблиця 1).

Як видно з таблиці 1, існує зв'язок між високим академічним балом старшокласників та їх високим рівнем мотивації на досягнення успіху. Можливо, це пов'язано з тим, що учні, які характеризуються мотивацією на досягнення успіху, направленні на здобуття високих результатів в учбовій діяльності. Водночас старшокласники з середнім академічним балом характеризуються як такі, що мають середні мотиваційні здібності. Якщо говорити про старшокласників з низьким академічним балом, то їх можна охарактеризувати як таких, що володіють низьким рівнем мотивації.

Таким чином, отримані результати свідчать про вплив мотивації на успіх, на академічну успішність та частково підтверджують гіпотезу нашого дослідження.

Таблиця 1

Дослідження взаємозв'язку між мотивацією на досягнення успіху та академічним балом серед старшокласників

	Мотивація на досягнення успіху. Значення r Спірмена
Високий академічний бал	0,67*
Середній академічний бал	0,98*
Низький академічний бал	1,98

*кореляція значуща при $p \leq 0,05$.

На другому етапі нашого дослідження на меті ми мали дослідити специфіку зв'язку між академічним балом старшокласників та їх мотивацією за допомогою методики «Мотивація навчальної діяльності: рівні і типи» (розробка Домбровської І. С.). Отримані результати свідчать про наявність статистично значущого зв'язку (Таблиця 2).

Таблиця 2

Дослідження взаємозв'язку між мотивацією та академічним балом серед старшокласників

	Широкі пізна- вальні мотиви	Навчаль- но-піз- навальні мотиви	Мотиви самонав- чання	Широкі соціальні мотиви	Вузькі соціальні мотиви	Мотиви соціаль- ної спів- праці
Високий ака- демічний бал	0,36*	0,5*	0,45*	0,37*	1,186	1,325
Середній ака- демічний бал	0,73*	0,97	0,87	0,77	1,47	2,62
Низький ака- демічний бал	1,73	1,97	1,92	1,84	2,5	3,75

*кореляція значуща при $p \leq 0,05$.

Як видно з таблиці 2, серед старшокласників з високим академічним балом прослідковується тенденція до мотивації, до складу якої входять широкі пізнавальні мотиви, навчально-пізнавальні мотиви, мотиви самонавчання, широкі соціальні мотиви. Можливо, це пов'язано з прагненням даної групи старшокласників до високих пізнавальних звершень у навчанні. Водночас старшокласники з мотивом самонавчання характеризуються як такі, що мають високі когнітивні здібності. Старшокласники з високим рівнем прагнення до широких соціальних мотивів характеризуються високим рівнем академічних досягнень. Якщо ж говорити про старшокласників з середнім академічним балом, то слід зазначити, що у них спостерігається тенденція до широких пізнавальних мотивів. Водночас статистично значущих зв'язків з іншими мотивами не встановлено. Можливо, це пов'язано з їх орієнтацією на пізнання широких соціальних мотивів. Старшокласники

з низьким академічним балом не є такими, яких можна було б охарактеризувати як потенційно прагнучих до звершень у навчанні та навчальній діяльності. Таким чином, старшокласники з направленістю на досягнення успіху в навчальній діяльності характеризуються високими показниками в успішності навчальної діяльності, що свідчить про те, що мотивація виступає фактором успішності учбової діяльності, що й підтверджує гіпотези нашого дослідження.

Висновки та перспектива подальшого дослідження. Мотивація — теоретичний конструкт, що позначає матеріальний чи ідеальний предмет, досягнення якого виступає сенсом діяльності. Феномен мотивації розглядався з боку гуманістичних, біхевіористичних, когнітивних та психоаналітичних теорій.

Пізнавальна активність досягає високого рівня за умови, якщо школярі будуть усвідомлювати себе суб'єктами діяльності і виконувати дії, спрямовані на вирішення проблемних ситуацій у сфері самовизначення. Важливу роль у мотивації старшокласника грає стиль поведінки педагога вищої школи та батьків.

Найголовнішим мотивом у старшокласника виступає підготовка до вступу у ВНЗ. Так за його допомогою проявляється мотивація до навчальної діяльності. Мотиви, пов'язані з прагненням за допомогою гарних оцінок завоювати певне положення в класі, типові для підлітків, у старших класах відходять на другий план.

У ході емпіричного дослідження було використано такі методика: «Методика діагностики особистості на мотивацію до успіху» Т. Елерса, «Мотивація навчальної діяльності: рівні і типи» (розробка І. С. Домбровської). Для обробки та інтерпретації даних було застосовано метод рангової кореляції р Спірмена. Для порівняння та встановлення зв'язку між мотивацією на успіх та мотивацією учбової діяльності були взяті середні значення за академічними балами з таких дисциплін: українська мова, математика, історія України, іноземна мова.

Частково підтвердилася гіпотеза за методикою Т. Елерса про те, що мотивація на досягнення успіху пов'язана з високими академічними досягненнями.

Було підтверджено гіпотези за методикою І. С. Домбровської про те, що якщо старшокласники характеризуються високими пізнавальними мотивами, то їх результати в навчальній діяльності будуть високими, на відміну від старшокласників, що не характеризуються такими мотивами. Якщо старшокласники характеризуються високими соціальними мотивами, то їх результати в навчальній діяльності будуть високими, на відміну від старшокласників, що не характеризуються такими мотивами.

Старшокласники з високим рівнем прагнення до широких соціальних мотивів характеризуються високим рівнем академічних досягнень.

Перспектива подальшого дослідження може бути реалізована у лонгitudному дослідженні рівня мотивації цих старшокласників після вступу до вищих навчальних закладів.

Список використаних джерел і літератури

1. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии / А. Адлер. — СПб. : Питер, 2003. — 256 с.
2. Аткинсон Дж. Теория о развитии мотивации / Дж. Аткинсон. — М. : Акварель, 2006. — 367 с.
3. Божович Л. И. Психическое развитие школьника и его воспитание / Л. И. Божович, Л. С. Славина. — М. : Знание, 1999. — 270 с.
4. Божович Л. И. Изучение мотивации поведения детей и подростков / Л. И. Божович, Л. В. Благоннадёжная. — М. : АСТ — Пресс, 2002. — 460 с.
5. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. — СПб. : Питер, 2000. — 512 с.
6. Ильин Е. П. Психология индивидуальных различий / Е. П. Ильин. — СПб. : Питер, 2011. — 701 с.
7. Кон И. С. Психология старшеклассника / И. С. Кон. — М. : Просвещение, 1982. — 207 с.
8. Максименко С. Д. Експериментальна психологія / С. Д. Максименко, Е. Л. Носенко. — К., 2008. — 296 с.
9. Маркова А. К. Формирование мотивации учения / А. К. Маркова. — М. : Просвещение, 2003. — 405 с.
10. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. — СПб. : Питер, 2009. — 352 с.
11. Ноева Л. Н. Педагогические условия развития положительной мотивации у школьников : дис. .. канд. пед. наук: 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Ноева Л. Н. — Я., 2001. — 138 с.
12. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Роджерс. — М. : Прогресс, 1994. — 219 с.
13. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. — СПб.: Питер, 2000. — 712 с.
14. Скрипченко О. В. Загальна психологія: підручник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук. — К. : Либідь, 2005. — 464 с.
15. Скворцов С. Ю. Математические методы в психологии / С. Ю. Скворцов. — К. : ВСЭИ, 1999. — 69 с.
16. Фельдштейн Д. И. Проблемы возрастной и педагогической психологии / Д. И. Фельдштейн. — М., 1995. — 304 с.
17. Фрейд З. О психоанализе. Пять лекций / З. Фрейд. — М. : МГУ, 1992. — 372 с.
18. Хекхаузен Х. Мотивация деятельности / Х. Хекхаузен. — СПб. : Питер, 2003. — 860 с.
19. Якобсон П. М. Психологические проблемы мотивации человека / П. М. Якобсон. — М. : Наука, 2005. — 267 с.

REFERENCES

1. Adler A. (2006). *Praktika i teoriya individualnoy psihologii* [The practice and theory of individual psychology]. SPb. : Piter [in Russian].
2. Atkinson Dzh. (2006) *Teoriya o razvitii motivatsii* [The practice about development of motivation]. M. : Akvarel [in Russian].
3. Bozhovich L. I., & Slavina L. S. (1999). *Psihicheskoe razvitie shkolnika i ego vospitanie* [Mental development of student and his upbringing]. M. : Znanie [in Russian].
4. Bozhovich L. I., & Blagonadyozhnaya L. V. (2002). *Izuchenie motivatsii povedeniya detey i podrostkov* [The study of motivation of behavior of children and adolescents]. M. : AST — Press [in Russian].
5. Ilin E. P. (2000). *Motivatsiya i motivy* [Motivation and motives]. SPb. : Piter [in Russian].
6. Ilin E. P. (2011). *Psihologiya individualnyih razlichiy* [Psychology of individual differences]. SPb. : Piter [in Russian].
7. Kon I. S. (1982) *Psihologiya starsheklassnika* [Psychology of upper — form pupils]. M. : Prosveschenie [in Russian].
8. Maksimenko S. D., & Nosenko E. L. (2008). *Eksperimentalna psihologiya* [Experimental psychology]. K. : [in Ukrainian].

9. Markova A. K. (2003). Formirovanie motivatsii ucheniya [Forming of motivation of studies]. M. : Prosveschenie [in Russian].
10. Maslou A. Motivatsiya i lichnost (2009). [Motivation and personality]. SPb. : Piter [in Russian].
11. Noeva L. N. (2001). Pedagogicheskie usloviya razvitiya polozhitelnoy motivatsii u shkolnikov [Pedagogical terms of development of positive motivation for schoolchildren]. Extended abstract of candidate's thesis. Yaroslavl [in Russian].
12. Rodzhers K. (1994). Vzglyad na psihoterapiyu. Stanovlenie cheloveka [The therapist's view of psychotherapy. On becoming a person]. M. : Progress [in Russian].
13. Rubinshteyn S. L. (2000). Osnovy obschey psihologii [Fundamentals of general psychology]. SPb.: Piter [in Russian].
14. Skvortsov S. Yu. (1999). Matematicheskie metody v psihologii [Mathematical methods in psychology]. K. : VSEI [in Russian].
15. Skripchenko O. V., Dolinska L. V., & Ogorodniychuk Z. V. (2005). Zagalna psihologiya [The general psychology]. K. : Libid [in Ukrainian].
16. Feldshteyn D. I. (1995). Problemy vozrastnoy i pedagogicheskoy psihologii [Problems of developmental and pedagogical psychology]. M. [in Russian].
17. Freyd Z. (1992). O psihoanalize. Pyat leksiyy [Five Lectures on Psycho-Analysis]. M. : MGU [in Russian].
18. Hekhauzen H. (2003). Motivatsiya deyatel'nosti [Motivation on activity]. SPb. : Piter [in Russian].
19. Yakobson P. M. (2005). Psihologicheskie problemy motivatsii cheloveka [Psychological problems of human's motivation]. M. : Nauka [in Russian].

Ткаченко Нина Владимировна

кандидат психологических наук, доцент, доцент кафедры социальной психологии и психологии управления факультета психологии Днепропетровского национального университета имени О. Гончара

Каракаш Юлиана Владимировна

студентка факультета психологии Днепропетровского национального университета имени О. Гончара

МОТИВАЦИЯ КАК ФАКТОР УСПЕШНОСТИ В УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТАРШЕКЛАСНИКА

Резюме

В статье рассматриваются особенности мотивации к достижению успеха в учебной деятельности старшеклассника. Освещена роль мотивов в профессиональном самоопределении. Теоретически рассмотрена роль педагога и родителей в формировании мотивации учебной деятельности. Рассмотрен исторический вклад в развитие понятий мотивации и мотива. Представлены результаты эмпирического исследования.

Ключевые слова: мотивация, успех, учебная деятельность, мотивы, старшеклассники.

Tkachenko Nina Volodymyrivna

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of Social Psychology and Psychology of Management of Oles Honchar Dnipropetrovsk National University
Psychology Department

Karakash Yuliana Volodymyrivna

student of psychology department of Oles Honchar Dnipropetrovsk National University

MOTIVATION AS A FACTOR OF SUCCESS IN LEARNING ACTIVITY OF UPPER-FORM PUPILS

Abstract

Timeliness of the research is that motivation plays a leading role in achieving success as it is stimulation to act and making decisions especially in school years. According to many psychologists motivation is personality psychology foundation of behavioristic characteristics and individual's activity. There were some scientists who researched this phenomenon, especially B. Spinoza, W. James, H. Hekhauzen, J. Rotter, G. Kelly, J. Atkinson, D. McClelland, S. Freud, A. Maslow, E. Fromm, A. Adler, S. Rubinstein, A. Leontiev, R. Freydzher, E. Ilyin, P. Jacobson, A. Markova, S. Maksimenko.

Motivation begins its manifestation and growth of importance in school years. The most important motive for senior high school student is the preparation for entry into university. It helps to evince motivation for learning activity. High school students do not have that sort of motivation for achieving good marks in order to conquer certain position in a class as children of secondary school age. This kind of motivation fades into insignificance for senior high school students.

The role of teacher and parents in motivation manifestation has been examined.

The aim of the study was to analyze theoretically and empirically the role of motivation in learning activities of high school students.

A number of hypotheses were suggested to explore the relationship between motivation for learning activities with academic scores. The results of our analysis point a link between motivation for success with high academic achievements. High results in educational activities are characterized by wide cognitive motives and broad social motives.

Key words: motivation, motif, learning activity, high school students, success.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2017